

การพัฒนาการแก้ไขความเหลื่อมล้ำทางสังคมในเขตกรุงเทพมหานคร

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยโครงการการพัฒนาการแก้ไขความเหลื่อมล้ำทางสังคมในเขตกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษากรุงเทพมหานครตะวันออก ประกอบด้วยชุมชนเคหะสถานสหกรณ์ 93 คลองสิบ และชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตต์กว่า เขตหนองจอก ชุมชนหมู่บ้านร่มทิพย์ เขตคลองสามวา และชุมชนหมู่บ้านสรายุรมณ์ เขตบึงกุ่ม สรุปได้ดังนี้

1. ด้านการแสดงความคิดเห็น พบว่า

1.1 การดำเนินชีวิตของสมาชิกชุมชน มีลักษณะต่างคนต่างอยู่จึงไม่พร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ซึ่งเกิดจากสภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มักประกอบอาชีพหาเช้ากินค่ำ เวลาเรียกประชุมลูกบ้านจึงไม่เข้าร่วม ทำให้กระบวนการในการมีส่วนร่วมมีการติดขัดอยู่บ่อยครั้ง

1.2 ภาครัฐและชุมชนไม่ค่อยรับฟังความคิดเห็นของเด็กและเยาวชน จากทัศนคติที่ว่า เด็กและเยาวชนมีความรู้ไม่พอ หรือขาดประสบการณ์ในชีวิต ด้วยเหตุนี้ข้อเสนอต่างๆ จากเด็กและเยาวชนจึงถูกละเลย

1.3 ส่วนมากมีเพียงผู้นำและกรรมการชุมชนที่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น เกิดจากภาครัฐต้องการให้กระบวนการรับฟังความคิดเห็นสะดวกรวดเร็ว การรอให้สมาชิกชุมชนมีเวลาที่พักพร้อมเพียงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก

1.4 ขาดช่องทางในการแสดงความคิดเห็นของชุมชนไปสู่ภาครัฐโดยตรง โดยจากการศึกษา พบว่า ในชุมชนไม่มีผู้รับความคิดเห็น สมาชิกชุมชนส่วนหนึ่งมีความรู้สึก ว่า หากในชุมชนมีผู้รับความคิดเห็นย่อมเป็นการสะดวกในการแสดงความคิดเห็นและมีความปลอดภัยมากขึ้น

2. ด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร พบว่า

2.1 ช่องทางการสื่อสารระหว่างสมาชิกในชุมชนไม่ทั่วถึง ทำให้ไม่สามารถส่งข่าวสารเร่งด่วนได้รับทราบโดยทั่วกัน อาจเกิดจากวิธีการสื่อสารของภาครัฐที่มีฝากบอกข้อมูลข่าวสารมากับผู้นำชุมชนหรือกรรมการชุมชนมากกว่าการมาให้ข้อมูลโดยตรง หรืออาจเกิดจากผู้นำหรือกรรมการชุมชนละเลยในการแจ้งข้อมูลข่าวสารกับสมาชิกชุมชน

2.2 ภาครัฐขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี เพราะต้องผ่านผู้นำ/ประธาน/กรรมการชุมชนเท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการทำงานแบบระบบราชการที่เน้นการส่งผ่านข้อมูลตามลำดับขั้น

2.3 ชุมชนยังไม่มี การติดตั้งเสียงตามสาย อาจเกิดงบประมาณจากภาครัฐยังกระจายไปไม่ถึงทุกชุมชน หรือสมาชิกชุมชนไม่เห็นความสำคัญ จึงไม่ของบประมาณจากภาครัฐ หรือร่วมกันจัดทำขึ้นเองในชุมชน

2.4 ชุมชนไม่มีเครื่องกระจายเสียงที่มีคุณภาพ ซึ่งอาจเป็นปัญหาต่อเนื่องมาจากในข้อที่ (3) โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีที่ไม่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ

2.5 ผู้นำชุมชนไม่มีความชัดเจนในการแจ้งข่าวสาร ซึ่งอาจเกิดจากผู้นำชุมชนไม่เข้าใจในข้อมูลข่าวสารที่ได้รับมาจากภาครัฐจึงไม่สามารถชี้แจงได้อย่างชัดเจน

3. ด้านการตอบสนองของภาครัฐ พบว่า

3.1 การตอบสนองของภาครัฐต่อความคิดเห็นของชุมชนมีค่อนข้างน้อย เกิดจากปัญหาของระบบราชการที่ทำให้การแก้ปัญหาของชุมชนมีความล่าช้าหรือไม่สามารถแก้ปัญหาได้เนื่องจากอยู่นอกเหนืออำนาจหรือเกิดจากปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

3.2 ภาครัฐมีการสำรวจข้อมูลปัญหาของชุมชน แต่ไม่มีการนำผลจากการสำรวจไปดำเนินการอย่างจริงจังบ่อยครั้งที่ภาครัฐลงมาสำรวจข้อมูลปัญหาของชุมชนและรับปากจะดำเนินการแก้ไขปัญหา แต่ในที่สุดก็ไม่มีการดำเนินการใดๆ

3.3 ภาครัฐไม่มีการแก้ไขปัญหาโดยชาวชุมชนต้องช่วยเหลือตนเอง แสดงให้เห็นถึงการละเลยของภาครัฐในการตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน จึงทำให้บางชุมชนตัดสินใจดำเนินการ แก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยตนเอง

3.4 รัฐบาลไม่สามารถช่วยเหลือชุมชนทุกเรื่องในกรณีนี้อาจตีความได้ 2 อย่างคือ ภาครัฐมีข้อจำกัดในการช่วยเหลือชุมชน ซึ่งอาจเกิดจากข้อกฎหมาย หรือขอบเขตแห่งอำนาจรัฐ อีกกรณีหนึ่งคือ คนในชุมชนเคยชินกับวัฒนธรรมแบบอุปถัมภ์ จนมีความรู้สึกที่ภาครัฐต้องช่วยเหลือชาวชุมชนในทุกเรื่อง โดยไม่สนใจในประเด็นข้อจำกัดด้านกฎหมาย งบประมาณของรัฐ และขอบข่ายแห่งอำนาจรัฐ

3.5 ความคิดเห็นของชุมชนไม่ตรงกับภาครัฐ ประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นถึง ปัญหาการสื่อสารของภาครัฐ และความมีอัตราสูงของภาครัฐที่มองว่า หากชุมชนมีความเห็นแตกต่างจากภาครัฐแล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องทุ่มงบประมาณเพื่อพัฒนาชุมชน ในขณะที่เดียวกันภาครัฐก็มีปัญหาด้านการสื่อสาร ในการอธิบายให้ชุมชนเข้าใจถึงข้อจำกัดต่างๆ ของภาครัฐในการให้ความช่วยเหลือชุมชน

4. ด้านความต้องการของชุมชน พบว่า

4.1 รัฐควรรับฟังปัญหาของเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นความต้องการที่เชื่อมโยงกับปัญหาอันดับต้นๆ ของชุมชนดังกล่าวมาแล้วในเบื้องต้น

4.2 รัฐควรตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างเหมาะสม/สร้างสรรค์ แม้ว่าจะเป็นการปฏิเสธข้อเรียกร้องของสมาชิกชุมชนก็สมควรที่จะมีคำอธิบายที่เหมาะสมมากกว่าการปฏิเสธข้อเรียกร้องแบบเด็ดขาดหรือเงียบหายไปเฉยๆ

4.3 ติดตั้งตู้แสดงความคิดเห็นรับเรื่องร้องทุกข์/ เพิ่มช่องทางการแสดงความคิดเห็นของสมาชิกชุมชนไปสู่ภาครัฐโดยตรง

ผลวิจัยดังกล่าวข้างต้น ย่อมสะท้อนการขาดจิตสำนึกความเป็นพลเมืองของประชาชน ซึ่งอาจเกิดจากกรุงเทพมหานคร มีลักษณะเป็นสังคมเมืองที่มีการพัฒนาในเชิงวัตถุสูง จึงทำให้ชาวกรุงเทพมหานครทั้งที่เป็นประชาชนจริงและประชาชนแฝงต้องต่อสู้ดิ้นรนท่ามกลางกระแสเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่มีการแข่งขันกันสูงและเพื่อความอยู่รอดและเพิ่มปัจจัยเชิงวัตถุในการตอบสนองชีวิตของคนเมือง สังคมกรุงเทพมหานครจึงมีลักษณะเป็นสังคมบริโภคมมากกว่าสังคมเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นสังคมที่ขาดความสัมพันธ์ในระดับบุคคล แต่อาจอยู่ในรูปแบบของความสัมพันธ์แบบคนรู้จักอย่างผิวเผินหรือความสัมพันธ์แบบอิงผลประโยชน์ จึงทำให้ประชาชนชาวกรุงเทพมหานคร มีลักษณะเป็นผู้บริโภคมมากกว่าพลเมือง เพราะความเป็นพลเมืองนั้นหมายถึง การมีจิตสำนึกรับผิดชอบ ต่อสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่และรวมถึงการมีสิทธิและหน้าที่จะต้องปฏิบัติเพื่อส่วนรวมในขณะที่ผู้บริโภคมในสังคมที่มีลักษณะตลาดเสรีในระบบทุนนิยมจะมีลักษณะของการมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนที่สูงเท่าที่จะหาได้ โดยแต่ละคนจะมีสิทธิในการตัดสินใจเพื่อประโยชน์สูงสุดของตนเอง จึงมีลักษณะของความเป็นปัจเจกชนนิยมสูง

ในขณะเดียวกันการรับรู้ข่าวสารของสังคมเมือง เช่น กรุงเทพมหานคร อาจมีความรวดเร็วในการรับข่าวสารความเป็นไปของบ้านเมืองและมีความคิดเป็นอิสระในการตอบสนองต่อข่าวสารนั้น แต่คนกรุงเทพมหานครกลับเฉื่อยชา ไม่กระตือรือร้น ต่อการเข้าร่วมแก้ไขปัญหา และร่วมพัฒนาสังคมเมืองโดยมองปัญหาเหล่านั้นแบบธุระไม่ใช่ นอกจากว่าปัญหานั้นจะมีผลกระทบต่อตนเองโดยตรงจึงจะมีปฏิกิริยาโต้ตอบต่อ

ปัญหานั้น ในขณะที่ผลการศึกษาพบว่าภาครัฐดูเหมือนจะไม่ค่อยมีความจริงจังต่อการแก้ไขปัญหา ไม่เน้นการทำงานเชิงรุก ขาดความยืดหยุ่นและมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีกับประชาชน โดยมีลักษณะของการเน้นการใช้อำนาจเข้าไปแก้ไขปัญหาต่างๆและในสุดท้ายที่สุดในบางประเด็นปัญหา กลับลุกลามใหญ่โตขึ้นมากกว่าที่จะหมดลงไป อีกประเด็นหนึ่งที่ภาครัฐผิดพลาดมาโดยตลอด คือ การส่งข่าวสารสู่ประชาชนในชุมชนโดยภาครัฐจะเน้นออกคำสั่งมากกว่าการขอความร่วมมือโดยมีปัจจัยจูงใจ และในขณะเดียวกันภาครัฐดูเหมือนว่าจะให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้มีตำแหน่ง หรืออำนาจ อิทธิพลในชุมชนเท่านั้น เช่นกลุ่มผู้นำหรือประธานกรรมการชุมชน ซึ่งในบางครั้งกลุ่มบุคคลเหล่านั้นอาจมีการตัดสินใจ เพื่อปกป้องประโยชน์ของตนเองมากกว่าประโยชน์ของชุมชน อีกทั้งลักษณะปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่ค้นพบจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือ การที่ทั้งภาครัฐ กลุ่มผู้นำชุมชน กรรมการชุมชน และชาวชุมชนส่วนหนึ่งไม่ใส่ใจความคิดเห็นของเด็กและเยาวชนผู้ซึ่งต่อไปจะเป็นอนาคตที่สำคัญของประเทศ ซึ่งอาจเกิดจากความรู้สึกที่ว่าเด็กและเยาวชนเหล่านี้ ไม่มีศักยภาพประสบการณ์ และความรู้ในการร่วมแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน ด้วยเหตุนี้เองผลสำรวจจึงออกมามาก่อนข้างชัดเจนว่าชุมชนต้องให้ภาครัฐและผู้ใหญ่ในชุมชนรับฟังความคิดเห็นของเด็กและเยาวชนบ้าง จากการสังเคราะห์ปัญหาโดยสรุปคณะผู้วิจัยขอเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำในการแสดงความคิดเห็น ดังต่อไปนี้

1) ภาครัฐควรเน้นกิจกรรมการกระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วนในชุมชน ในการร่วมแก้ไขและพัฒนาชุมชนของตนเอง และรวมถึงการสร้างจิตสาธารณะแก่ชาวชุมชน ซึ่งหมายถึง การไม่ได้มองผลประโยชน์ส่วนตนหรือส่วนชุมชนตนเองเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงการคำนึงถึงผลประโยชน์ของสังคมโดยรวม หากภาครัฐประสบความสำเร็จในการสร้างจิตสาธารณะของคนในชุมชนจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยลดปัญหาความขัดแย้งในสังคมและช่วยสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นได้

2) ภาครัฐควรทำงานเชิงรุกให้มากขึ้นและมีความจริงจังในการแก้ไขปัญหาให้ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารระหว่างภาครัฐกับชุมชนควรจะต้องไปด้วยความจริงจังในการแก้ไขปัญหา เป็นกัลยาณมิตร และรวมถึงการรักษาสัญญาต่างๆ ที่ภาครัฐให้ไว้กับชุมชนในขณะเดียวกันภาครัฐควรมียุทธศาสตร์ในการสื่อสารกับประชาชน ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งกับชุมชน หรือการมีข้อจำกัดทางกฎหมายและขอบข่ายอำนาจรัฐในการแก้ไขและพัฒนาชุมชน

3) ภาครัฐและผู้นำชุมชนควรให้ความสำคัญมากขึ้นกับความคิดของเด็กและเยาวชนโดยเปิดโอกาสให้พวกเขาเหล่านั้นมีช่องทางในการแสดงความคิดเห็น ในส่วนของภาครัฐละผู้นำชุมชนควรรับฟังความคิดเห็นเหล่านั้นด้วยความจริงจัง และชื่นชมในการแสดงออกของเด็กและเยาวชน

4) ภาครัฐควรเพิ่มช่องทางการสื่อสารโดยตรงจากชุมชนสู่รัฐมากกว่าการฝากบอกต่อปัญหาแนวทางการพัฒนาชุมชนกับกลุ่มผู้นำและกรรมการชุมชน เนื่องจากข้อเสนอแนะบางอย่างของคนทั่วไปในชุมชนอาจขัดผลประโยชน์ไม่ว่าจะถูกกฎหมาย หรือผิดกฎหมายของผู้นำชุมชน กรรมการชุมชน และ ผู้มีอิทธิพลในชุมชน และในขณะเดียวกันภาครัฐไม่ควรปล่อยให้การตัดสินใจทุกอย่างในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนขึ้นอยู่กับผู้นำชุมชนหรือกรรมการชุมชนเท่านั้น ภาครัฐอาจจำเป็นต้องลงไปหาข้อมูลจากชาวชุมชนโดยตรงเพื่อให้ทราบถึงปัญหาที่แท้จริงของชุมชน

5) ในการตอบสนองของภาครัฐที่มีต่อความต้องการของชุมชนควรเป็นไปอย่างเหมาะสม และสร้างสรรค์โดยไม่เน้นการให้แต่เพียงอย่างเดียว แต่ให้เน้นการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับชุมชนในฐานะที่เป็นหุ้นส่วนของการพัฒนา โดนสร้างความตระหนักให้ชุมชนรู้ว่า การพัฒนาไม่ใช่งานการกุศล แต่เป็นงานที่ทุกภาคส่วน ต้องร่วมใจและมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ อย่างไรก็ตามอุปสรรคอย่างหนึ่งที่ทำให้ภาครัฐไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างเหมาะสมและสร้างสรรค์ คือไม่ยืดหยุ่นของระบบราชการ และขั้นตอนของระบบราชการที่มีความยุ่งยากสลับซับซ้อนและก่อให้เกิดความล่าช้าในการพัฒนาชุมชน

ซึ่งปัญหาเหล่านี้ไม่ใช่ปัญหาระบบราชการ แต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นปัญหาของคนในระบบราชการที่ไม่เข้าใจถึงเป้าหมายในการพัฒนา แต่กลับให้ความสำคัญกับกระบวนการหรือวิธีการพัฒนาชุมชนที่ต้องเป็นไปตามกฎหมายและข้อบังคับต่างๆ ของทางราชการ ซึ่งในท้ายที่สุดได้ส่งผลให้ประชาชนส่วนหนึ่งเกิดความเบื่อหน่ายในการสื่อสารกับภาครัฐเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน

ดร.สุชีพ พิริยสมิทธิ์
หัวหน้าคณะวิจัย